

УДК 343.137.9

R. Arakelyan

SOME ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE INSTITUTION OF MEDIATION IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

Р.Ф. Аракелян

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. На сьогодні відсутні кримінальні процесуальні основи функціонування інституту медіації в кримінальному провадженні України. Нагальна потреба у впровадженні інституту медіації в зумовлена низкою визначальних чинників, одним із яких є недоліки традиційного кримінального провадження, обумовлені потребами учасників кримінального провадження та потребами часу. Так, 70% проанкетованих нами слідчих вважають нагальною потребою та викликом часу прийняття окремого законодавчого акту, в якому детально мають бути врегульовані питання організації та процесу медіації в кримінальному провадженні.

На жаль, Указ Президента України «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006, яким передбачалося створення альтернативних позасудових способів розв'язання спорів, а способом врегулювання спорів визначена медіація, виявився недовим і декларативним [1]. Приреченим на фіаско є й Указ Президента України від 08.04.2008 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», яким передбачено реформування кримінальної юстиції України у напрямку впровадження програм примирення між потерпілим і правопорушниками, створення системи ювенальної юстиції та служби пробації [2].

Після реформування системи кримінальної юстиції інститут медіації не знайшов свого кримінального процесуального регулювання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідженні впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні здійснили Х.Д. Алікперов, И. Айртсен, Х. Бесемер, Р. Буш, Л.В. Головка, В.І. Галаган, В.К. Грищук, В.М. Куц, Ю. І. Микитин, В.В. Землянська та інші.

Незважаючи на проаналізовані науковцями здобутки в досліджуваній проблематиці в науковій літературі, зокрема у вітчизняних правників, відсутні системні практичні дослідження впровадження інституту медіації в Україні.

Метою статті є системний аналіз деяких аспектів впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України шляхом вивчення думок (потреб) проанкетованих респондентів щодо сутнісних параметрів розробленої нами новаційної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні України.

Основні результати дослідження. Під терміном «впровадження» розуміють стан практичного використання прогресивних, новаційних ідей, винаходів, результатів наукових досліджень (інновацій). Впровадження прямо чи побічно потребує кардинальної перебудови, перепрофілювання прийнятного, усталено-традиційного стану в будь-якій сфері пізнання та життєдіяльності з метою покращення (поліпшення) функціонування [3, с. 154].

Процес впровадження складається із декількох етапів, зокрема дослідного впровадження, виробничого впровадження та серійного впровадження, що зумовлено досягненнями науки, інноваціями [4, с. 14]. Запропонована новаційна модель інституту медіації в кримінальному провадженні знайшла своє практичне втілення в розробленому нами проекті Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні». Наукове розроблення вказаного вище проекту складає перший етап впровадження, який у подальшому підлягає сприйняттю та схваленню уповноваженими представниками органів державної влади України для наявності законних підстав практичного створення і подальшого успішного функціонування.

Однією і потреб впровадження консенсуальної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні є недоліки традиційного кримінального провадження, зокрема наявність незначної кількості та якості кримінальних процесуальних дій, які були здійснені слідчими щодо потерпілих за кримінальними правопорушеннями невеликої, середньої тяжкості та кримінальними правопорушеннями проти власності, на стадії досудового розслідування (слідства). Так, лише 11% респондентів потерпілих із 100 % потерпілих були повідомлені їхні процесуальні права та обов'язки, передбачені КПК України; 17% потерпілих із 100% потерпілих були повідомлені про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; 1% потерпілих із 100% потерпілих мали змогу подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду, заявляли відводи та клопотання, які були взяті до відома та враховані; 22% потерпілих із 100% потерпілих за наявності відповідних підстав були забезпечені безпекою відносно себе, близьких родичів чи членів їх

сімей, майна та житла; 12% потерпілих із 100% потерпілих мали можливість вільно надавати пояснення, показання та мали можливість відмовитися їх надавати; 16% потерпілих із 100% потерпілих мали можливість оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК України без перешкод; 8% потерпілих із 100% потерпілих одержали відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом; 10% потерпілих із 100% потерпілих мали можливість безперешкодно знайомилися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо них кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому КПК України, у тому числі після відкриття матеріалів в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України, а також безперешкодно знайомилися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо них кримінального правопорушення у випадку закриття такого провадження. При цьому потерпілі респонденти заявили, що їм створювалися перешкоди, пов'язані з наданням можливості застосовувати з додержанням вимог КПК України технічних засобів при проведенні процесуальних дій, в яких вони бажали брали участь; одержанні копій процесуальних документів і письмових повідомлень у випадках, передбачених КПК України. Лише від 20% потерпілих із 100% потерпілих було негайно прийнято та зареєстровано заяву про кримінальне правопорушення, визнано їх потерпілими, при цьому жодний із потерпілих своєчасно не отримував від уповноваженого органу, до якого він подавав заяву, документ, що підтверджує його прийняття та реєстрацію.

Вищевикладений стан речей є неприйнятним для правової, демократичної, гуманістичної та соціально налаштованої держави та виявляє явну неповагу до прав людини в кримінальному судочинстві й активізує нагальну потребу в реформуванні традиційної кримінальної юстиції з метою впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні, оскільки концептуальні положення останнього насамперед покликані враховувати весь спектр потреб та інтересів потерпілого. Нагальна потреба у реформуванні вказаної вище інституційної основи також обумовлена потребами потерпілих, оскільки 48% потерпілих бажали б надати (довірити) медіатору (фахівцю у сфері відновного правосуддя), який не є представником правоохоронних органів України, право на вирішення кримінального провадження. При цьому 91% потерпілих від мети покарання у кримінальному провадженні щодо їх самих бажать одержати сатисфакції в повному розмірі + відшкодування моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (рис. 1).

Про необхідність впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні свідчать статистичні дані, які містять відомості щодо кримінальних проваджень, в яких винесено вирок, яким затверджено угоду про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим та угоду між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, порядок регламентації яких передбачений Главою 35 (Кримінальне провадження на підставі угод) КПК України [5]. Попри те, що передбачений Главою 35 (Кримінальне провадження на підставі угод) КПК України правовий механізм

не закріплює законодавчі підвалини регламентації інституту медіації в кримінальному провадженні, але визначає правові засади регламентації основ відновного правосуддя в Україні, що, у свою чергу, є позитивним досягненням вітчизняної доктринальної правової думки і є свідченням приведення національного законодавства до європейських стандартів та охоче використовується в практиці провадження традиційного кримінального провадження. Так, у I півріччі 2013 р. на розгляді місцевих загальних судів перебувало понад 416 тис. справ і матеріалів кримінального судочинства (з урахуванням справ, які розглядаються відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (КПК), розглянуто понад 363 тис. справ і матеріалів. Протягом I півріччя 2013 р. відповідно до КПК до місцевих загальних судів надійшло 357 тис. матеріалів кримінального провадження. Розглянуто 330,8 тис. матеріалів кримінального провадження. Із винесенням вироку розглянуто 320,7 тис. матеріалів кримінального провадження, серед них із затвердженням угоди розглянуто 9,8 тис. кримінальних проваджень (на кінець 2012 р. із затвердженням угоди розглянуто всього 58 кримінальних проваджень). Кількість рішень, ухвалених під час підготовчого провадження, становила 15,7 тис., у тому числі про затвердження угоди — 7,3 тис., (на кінець 2012 р. під час підготовчого провадження затверджено 43 угоди, розглянуто всього 58 кримінальних проваджень).

Рис. 1. Рівень довіри потерпілих до службових осіб Національної поліції України щодо обрання міри покарання для правопорушника, авторська розробка

Деякі кримінальні процесуальні аспекти регламентації процедури медіації в кримінальному провадженні, які викладені в розробленому нами проекті Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні», у футурологічному аспекті практичного впровадження були вивчені за підсумками дослідження. Так, 33% слідчих вважають, що начальник слідчого відділення за погодженням з Прокурором має вирішувати питання про направлення кримінального провадження на процедуру медіації. Більшість слідчих, зокрема 59% та незначна частина потерпілих (35%), підтверджують доцільність застосування інституту медіації між потерпілим і правопорушником на будь-якій стадії кримінального провадження. При цьому значна кількість слідчих (58% слід-

чих) і незначна кількість потерпілих (21% потерпілих) вважають за доцільне автономність функціонування служб медіації в кримінальному провадженні (69% слідчих) та підтримують думку про загальнодоступність і доступність на будь-якій стадії кримінального провадження функціонування процедури медіації в кримінальному провадженні.

Наразі спостерігається непослідовність думок тих слідчих, які визначають автономний характер функціонування служб медіації в кримінальному провадженні та натомість наголошують на необхідності підпорядкування служб медіації в кримінальному провадженні Міністерству внутрішніх справ України (такої думки дотримуються 52% слідчих). При цьому 43% слідчих і 38% потерпілих не підтримують такої позиції, оскільки вважають принцип автономності визначальною правовою категорією, яка визначає особливий правовий та організаційно-правовий статус створення й функціонування служб медіації в кримінальному провадженні, які мають бути в безпосередньому підпорядкуванні новоствореної Національної служби медіації в кримінальному провадженні. Остання, у свою чергу, буде підпорядкована Міністерству юстиції України. Створення Національної служби медіації в кримінальному провадженні має визначальне практичне значення, яке активізує широкомасштабне використання аналізованого дієвого механізму та забезпечить надання послуг медіації в кримінальному провадженні в усіх регіонах України. До такої думки схиляються 52% слідчих, на противагу 48% слідчих, які вважають, що послуги медіації в кримінальному провадженні будуть надаватися лише в деяких регіонах України, що обумовлено дефіцитом державного бюджету України. Заслуговує на увагу думка слідчих стосовно раціоналізації фінансово-економічних витрат, які активізують функціонування інституту медіації в кримінальному провадженні. Так, 19% слідчих вважають, що фінансування таких витрат повинно проводитися «за рахунок правопорушників». Така позиція заслуговує на увагу, але на початковому етапі реформування матеріальні ресурси правопорушників є недостатніми та в кінцевому підсумку детермінують загрозу досягнення основної мети реформування кримінальної юстиції. З метою недопущення фіаско необхідним вбачається акумулювання грошових коштів як за рахунок правопорушників, так і за рахунок вітчизняних централізованих та децентралізованих фондів-коштів.

На сучасному етапі економічної та політичної кризи в Україні ми погоджуємося з думкою міноритаріїв. Запропоновані нами кримінальні процесуальні ініціативи в аспекті активізації процедури медіації в кримінальному провадженні були охоче підтримані слідчими. Так, 44% слідчих вважають, що процедуру медіації в кримінальному провадженні слід активізувати з моменту надходження ухвали суду чи постанови прокурора про направлення кримінального провадження на процедуру медіації в кримінальному провадженні. Слідчими (58% слідчих підтримали запропонований підхід) підтримано запропоновані нами законодавчі ініціативи, які обумовлені законодавчою регламентацією правового статусу та повноважень голови служби медіації в кримінальному провадженні, які, у свою чергу, обмежуватимуться виключно розподілом процесуальних актів, контролем за своєчасним, повним, всебічним

проведенням процедури медіації в кримінальному провадженні та вчиненням інших законодавчо визначених повноважень.

Окрім вказаного вище, спостерігаються різновекторні параметри оцінки слідчими та потерпілими деяких процесуальних аспектів регламентації інституту медіації в кримінальному провадженні. Так, 77% слідчих вважають, що програми медіації між потерпілим і правопорушником повинні провадитися щодо кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, проти власності. При цьому 80% слідчих та 91% потерпілих вважають, що програми медіації між потерпілим і правопорушником мають провадитися стосовно насильницьких кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, які вчинені вперше неповнолітніми правопорушниками.

Серед проанкетованих респондентів спостерігається небажання поширювати аналізований інститут відновного правосуддя на тяжкі кримінальні правопорушення (79% опитаних виступили проти вчинення такої законодавчої дії). Різновекторність та неуніфікованість підходів слідчих спостерігається при визначенні підстав ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні. Так, 28% слідчих вважають, що до підстав ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні слід віднести кримінальні правопорушення невеликої тяжкості, на думку 12% слідчих, підставою ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні мають бути необережні кримінальні правопорушення середньої тяжкості. На думку 15% слідчих, підставами ініціювання медіації в кримінальному провадженні мають бути кримінальні правопорушення невеликої та середньої тяжкості проти власності, 5% слідчих вважають, що підставою ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні повинні бути кримінальні правопорушення невеликої та середньої тяжкості проти волі, честі та гідності особи, а 37% слідчих вважають, що підставами ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні повинні бути кримінальні правопорушення невеликої тяжкості; необережні кримінальні правопорушення середньої тяжкості; кримінальні правопорушення невеликої та середньої тяжкості проти власності; кримінальні правопорушення невеликої та середньої тяжкості проти волі, честі та гідності особи. Ставлення потерпілих до підстав ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні також має різновекторний характер, оскільки 47% потерпілих вважають, що така процедура повинна провадитися щодо кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості проти власності, 21% потерпілих відповіли, що така процедура повинна провадитися щодо кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості проти волі, честі та гідності особи. 17% потерпілих вважають, що така процедура має провадитися стосовно кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, необережних кримінальних правопорушень середньої тяжкості, кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості проти власності, кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості проти волі, честі та гідності особи.

Практичне «виробниче» та «серійне» впровадження новаційної, консенсуальної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні з метою вивчення подальших шляхів удосконалення підлягає періодичному апробу-

ванню в аспекті вимірювання ефективності майбутнього функціонування законодавства про медіацію в кримінальному провадженні.

Висновки. Дослідження процесу активізації впровадження розробленої нами новаційної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні України виявили такі узагальнення: термін «впровадження» прямо чи побічно передбачає здійснення кардинальної перебудови, перепрофілювання прийнятого, усталено-традиційного стану в будь-якій сфері пізнання та життєдіяльності з метою покращення (поліпшення) функціонування. Процес впровадження складається із декількох етапів, зокрема дослідного впровадження, виробничого впровадження та серійного впровадження, що зумовлено досягненнями науки, інноваціями. Наукове розроблення проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» складає перший етап впровадження, який в подальшому підлягає сприйняттю та схваленню уповноваженими представниками органів державної влади України задля наявності законних підстав практичного створення та подальшого успішного функціонування.

Системний аналіз потреб і думок респондентів стосовно деяких сутнісних параметрів розробленої нами новаційної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні України виявив потребу у прийнятті спеціально-галузевого уніфікованого законодавчого акта. Таким спеціально-галузевим уніфікованим законодавчим актом має бути розроблений нами проект Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006 № 361/2006 [Текст] // Офіційний вісник Президента України. — 2006. — № 19. — Ст. 1376.
2. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 08.04.2008 №311/2008 [Текст] // Офіційний вісник Президента України. — 2008. — № 12. — Ст. 486.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. [Текст] / за ред. Ю.С. Шемшученка [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 2008. — Т. 3. — 789 с.
4. Building an Institutional Framework for Regulatory Impact Analysis (RIA) [Текст] / OECD, 2008. — P. 14.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України : станом на 13 квіт. 2012 р. [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 9—10. — № 11—12. — № 13 — Ст. 88.

REFERENCES

1. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro kontseptsiuu vdoskonalennia sudivnytstva dlia utverdzhennia spravedyvoho sudu v Ukraini vidpovidno do yevropeyskykh standartiv» vid 10.05.2006 № 361/2006 [Tekst] // Ofitsiyni visnyk Prezydenta Ukrainy. — 2006. — № 19. — St. 1376.
2. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15.02.2008 r. «Pro khid reformuvannia systemy kryminalnoi yustytzii ta

pravookhoronnykh orhaniv» vid 08.04.2008 №311/2008 [Tekst] // Ofitsiyni visnyk Prezidenta Ukrainy. — 2008. — № 12. — St. 486.

3. Yurydychna entsyklopediia : v 6 t. [Tekst] / za red. Yu.S. Shemshuchenka [ta in.]. — K. : Ukr. entsykl., 2008. — T. 3. — 789 s.

4. Building an Institutional Framework for Regulatory Impact Analysis (RIA) [Tekst] / OECD, 2008. — P. 14.

5. Kryminalno-protseualnyi kodeks Ukrainy : stanom na 13 kvit. 2012 r. [Tekst] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2012. — № 9–10. — № 11–12. — № 13 — St. 88.

Аракелян Р.Ф. Деякі аспекти впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України

У статті досліджуються деякі аспекти впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України. Проведено системний аналіз особливостей впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України шляхом вивчення думок (потреб) респондентів щодо сутнісних параметрів розробленої нами новаційної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні України.

Ключові слова: впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України, інститут медіації в кримінальному провадженні, процедура медіації в кримінальному провадженні.

Аракелян Р.Ф. Некоторые аспекты внедрения института медиации в уголовном производстве Украины

В статье исследуются некоторые аспекты внедрения института медиации в уголовном производстве Украины. Проведен системный анализ особенностей внедрения института медиации в уголовном производстве Украины путем изучения мнений (потребностей) опрошенных респондентов относительно существенных параметров разработанной нами новационной модели института медиации в криминальном производстве Украины.

Ключевые слова: внедрение института медиации в уголовном производстве Украины, институт медиации в уголовном производстве, процедура медиации в уголовном производстве.

Arakelyn R. Some Aspects of the Implementation of the Institution of Mediation in the Criminal Proceedings of Ukraine

In the article, some aspects of the implementation of the institution of mediation in the criminal proceedings of Ukraine are examined. A systematic analysis of some aspects of the implementation of the institution of mediation in the criminal proceedings of Ukraine was conducted by studying the opinions (needs) of the interviewed respondents regarding the essential parameters of the innovative model of the institution of mediation in the criminal proceedings of Ukraine.

Keywords: Introduction of the Institution of mediation in Criminal Proceedings of Ukraine; Institution of Mediation in Criminal Proceedings; Procedure of Mediation in Criminal Proceedings

Стаття надійшла до редакції 09.06.2017.